

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

**Η Κωνσταντινούπολη
στην Ιστορία και την Λογοτεχνία**

13 - 14 Μαΐου 2016



Επιμέλεια:
Χαράλαμπος Αθ. Μηνάογλου



ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΩΝ

1928

Μονόπρακτα θεατρικά έργα στην Κωνσταντινούπολη
στο Β' μισό του 19^{ου} αιώνα
Συνολική θεώρηση μίας άγνωστης πτυχής
της Κωνσταντινουπολίτικης δραματουργίας

Η ολοκλήρωση της καταγραφής της ελληνικής βιβλιογραφίας της περιόδου 1864-1900¹ από τον αείμνηστο Φίλιππο Ηλιού και την Πόπη Πολέμη, μνημειώδες έργο που εκδόθηκε το 2006, συνεχίζοντας το ιστορικό έργο της βιβλιογράφησης της περιόδου 1800-1863² από τους πρωτοπόρους βιβλιογράφους Δημήτριο Γκίνη και Βαλέριο Μέξα, παρέχει πλέον τη δυνατότητα στους ερευνητές μιας συνολικής εποπτείας της εκδοθείσας κωνσταντινουπολίτικης δραματουργίας³, από το σύνολο της οποίας στην παρούσα ανακοίνωση επιλέγονται να εξεταστούν τα μονόπρακτα θεατρικά έργα που εκδόθηκαν στην Κωνσταντινούπολη στο β' μισό του 19^{ου} αιώνα.

Σε συνεργασία με τον καθηγητή Βάλτερ Πούχγερ, επιχειρώντας μία πρώτη κωδικοποίηση ανά χρονολογία έκδοσης των θεατρικών έργων της περιόδου 1864-1900, που δημοσιεύσαμε σε μελέτημά μας στον δέκατο τόμο της *Παραβάσεως*⁴ το 2010 σε συνδυασμό της ανωτέρω βιβλιογραφίας⁵ με άλλες που είχαν προηγηθεί,⁶ έχουμε καταγράψει την έκδοση 1.531 θεατρικών έργων εκ των οποίων τα 792 έχουν εκδοθεί στην Αθήνα⁷ (ποσοστό 51,73%), με δεύτερη την Κωνσταντινούπολη⁸ που ακολουθεί με 235 αυτοτελείς θεατρικές εκδόσεις, ποσοστό 15,34% ουδόλως ευκαταφρόνητο, το οποίο σχετίζεται με την εκεί ελληνική θεατρική ζωή που ξεκινάει στις αρχές της δεκαετίας του 1860 και εξελίσσεται ραγδαία και πέραν από το κλείσιμο του 19ου αιώνα⁹.

¹ Φίλιππος Ηλιού, Πόπη Πολέμη, *Ελληνική βιβλιογραφία 1864-1900: Συνοπτική αναγραφή*, Αθήνα, Βιβλιολογικό Εργαστήρι «Φίλιππος Ηλιού», Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, 2006. 4 τόμ.

² Δημήτριος Γκίνης, Βαλέριος Μέξας, *Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863: Αναγραφή των κατά την χρονικήν ταύτην περιόδον...*, Εν Αθήναις, Γραφείον Δημοσιευμάτων της Ακαδημίας Αθηνών, 1939-1957. 3 τόμ.

³ Ως κωνσταντινουπολίτικη δραματουργία, για λόγους καθαρά πρακτικούς, στην παρούσα εισήγηση εκλαμβάνουμε τα θεατρικά έργα που έχουν εκδοθεί στην Κωνσταντινούπολη και όχι το συνολικό έργο Κωνσταντινουπολιτών δραματουργών του 19^{ου} αιώνα, το οποίο έχει εκδοθεί και σε άλλες πόλεις πέραν της Βασιλεύουσας.

⁴ Βάλτερ Πούχγερ, Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Βιβλιογραφικές ασκήσεις στην ελληνική δραματουργία, πρωτότυπη και μεταφρασμένη, του 19^{ου} αιώνα (1864-1900): Οι αυτοτελείς εκδόσεις», *Παράβασις*, τόμ. 10, 2010, σσ. 309-375.

⁵ Φίλιππος Ηλιού, Πόπη Πολέμη, *ό.π.*

⁶ Βάλτερ Πούχγερ, Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *ό.π.*, σ. 322.

⁷ *Ο.π.*, σ. 313.

⁸ *Ο.π.*, σσ. 314-315.

⁹ Βλ. ενδεικτικά Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα, Νέος Κύκλος Κωνσταντινουπολιτών, 1994-1996, 2 τόμ. και Γιούλη Πεζοπούλου, *Το θέατρο στην*

Κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη και την εδραίωση του ελληνικού θεάτρου στην Πόλη υπήρξαν οι πνευματικοί άνθρωποι της, συγγραφείς, λόγιοι, δημοσιογράφοι, εκπαιδευτικοί και βεβαίως ηθοποιοί και θιασάρχες, οι οποίοι με την πρωτότυπη συγγραφή, τη μετάφραση και τη διασκευή θεατρικών έργων δημιούργησαν την πολιτική θεατρική λογοτεχνία, εκδίδοντας έργα άλλοτε με στόχο τον εμπλουτισμό του ρεπερτορίου των ελληνικών θιάσων, περιοδεύονταν και μη, και άλλοτε προς ανάγνωση και τέρψη του φιλοθεάτρου κοινού.¹⁰

Όσον αφορά στην πρωτότυπη δραματολογία του πρώτου μισού του 19ου αιώνα αξίζει να μνημονεύσουμε τους επιφανείς φαναριώτες Γεώργιο Σούτσο, Ιάκωβο Ρίζο Νερουλό, Ιάκωβο Ρίζο Ραγκαβή, Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή και όχι μόνο και όσον αφορά στον β' μισό του αιώνα τους Αλέξανδρο Ζωηρό, Μιχαήλ Χουρμούζη, Δημοσθένη Μισιτζή, Αλέξανδρο Σταματιάδη, Οδυσσέα Δημητράκο, Χριστόφορο Μισαηλίδη, Γεώργιο Καρούζο, Θ. Κωνσταντινίδη κ.ά.¹¹

Στον τομέα των μεταφράσεων ξεχωρίζουν ο Ιωάννης Ραπτάρης¹² που μεταφράζει έξι θεατρικά έργα του Ουγκώ,¹³ ο Πανταλέων Καβάφης με επτά έργα του Σαίξπηρ,¹⁴ ο Ιωάννης Καμπούρογλου,¹⁵ και οι Ι. Α. Ζερβουδάκης και Γεώργιος Ι. Ξανθόπουλος, ενώ στη διάδοση της ευρωπαϊκής δραματολογίας στο κωνσταντινουπολίτικο κοινό σημαντικότερη ήταν η συμβολή των εκδοτών του περιοδικού *Θεατρική Βιβλιοθήκη*¹⁶ Στεφάνου Ν. Μ, Α. Μπαλάνου και Ι. Χατζηπέτρου, οι οποίοι

Κωνσταντινούπολη: 1900-1929, Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2004, 3 τόμ.

¹⁰ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Θέατρο στην Κωνσταντινούπολη», *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*, Αθήνα, 2007, σ. 49. (<http://www.ehw.gr/1.aspx?id=11052>)

¹¹ Ο.π. Βλ. επίσης της ίδιας, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη, Οκτώ μελετήματα*, Αθήνα, Πολύτροπον, 2006, σσ. 1137-162.

¹² Της ίδιας, «Ιωάννης Ραπτάρης: Ένας παραγνωρισμένος του ελληνότροπου ρομαντισμού», στον τόμο: *Ιωσήφ Βιβιλάκης (επιμ.), Στέφανος, Τιμητική προσφορά στον Βάλτερ Πούσχερ*, Αθήνα, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Ergo, 2007, σσ. 1157-1172.

¹³ Πρόκειται για τα θεατρικά έργα *Λουκρητία Βοργία*, *Άγγελος Πατανίου*, *Μαρία η Τυδώρις*, *Ρονί-Βλας*, *οι Βυργάβοι και Ερνάνης* (Εν Κωνσταντινουπόλει, 1861. Βλ. *ό.π.*, σ. 1170. Βλ. επίσης της ίδιας «Ο Βίκτωρ Ουγκώ στο θέατρο της καθ' ημάς Ανατολής το 19^ο αιώνα», *Παράβασις*, τόμ. 7, 2006, σσ. 369-384).

¹⁴ Πρόκειται για τα έργα *Οθέλλος*, *Η τρικυμία*, *Ο έμπορος της Βενετίας*, *Οι δύο ευγενείς της Βερώνης*, *Κωμωδία των παρεξηγήσεων*, *Ριχάρδος ο Γ'*, *Αμιλέτος* (Εν Κωνσταντινουπόλει, 1874) (βλ. Κ. Γ. Κασίνης, *Βιβλιογραφία των ελληνικών μεταφράσεων της ξένης λογοτεχνίας ΙΘ' - Κ' αι.: Αντιστοιχίες εκδόσεις*, τόμ. Α': 1801-1900, Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 2006, σσ. 345-347, αρ. 1469-1475).

¹⁵ Μετάφρασε το δράμα *Ιωάννα των δακρύων και Ιωάννα των γελώτων των Dumañois και Ange de Keraniou* (*Θεατρική Βιβλιοθήκη*, έτος Β', τόμ. Στ', Εν Κωνσταντινουπόλει, 1882) (βλ. Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Η πρόσληψη της γαλλικής δραματολογίας στην καθ' ημάς Ανατολή (Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη): Η περίπτωση του κωνσταντινουπολίτικου περιοδικού *Θεατρική Βιβλιοθήκη* (1880-1883): Μία πρώτη παρουσίαση», στον τόμο: *Διαμεσολάβηση και πρόσληψη στον ελληνογαλλικό πολιτισμικό χώρο / Médiation et réception dans l'espace culturel franco-hellénique: Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου / Actes du Colloque International*, 13-15 Δεκ. 2013, Αθήνα, ΕΚΠΑ, Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Αιγόκρωσ, 2015, σ. 308) επίσης το δράμα *Δαλιδά* του Octave Feuillet (*Θεατρική Βιβλιοθήκη*, έτος Β', τόμ. Στ', εν Κωνσταντινουπόλει, 1882) και το ισπανικό μονόπρακτο δράμα *Οι αδιάφοροι* του Ερρίκου Γασπάρ (*ό.π.*, έτος Β', τόμ. Ζ, Εν Κωνσταντινουπόλει, 1882).

¹⁶ Βλ. Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Η πρόσληψη της γαλλικής δραματολογίας στην καθ' ημάς Ανατολή...», *ό.π.*, σσ. 302-312.

στην τρίχρονη εκδοτική διάρκεια του (1880-1883) δημοσίευσαν σειρά ολόκληρη ρομαντικών και μυθιστορηματικών δραμάτων μεταφρασμένων στην ελληνική γλώσσα.

Όσον αφορά την πρωτότυπη δραματολογία της εξεταζόμενης περιόδου οι Κωνσταντινουπολίτες συγγραφείς καταπιάστηκαν με όλα τα δραματικά είδη: δράματα, ρομαντικά, μυθιστορηματικά και μη, κωμωδίες πολύπρακτες και μονόπρακτες, καθώς επίσης και κωμειδύλλια, ακολουθώντας τις τάσεις της εποχής, με ιδιαίτερη έφεση στην κωμωδιογραφία που απηχεί την περιρρέουσα ατμόσφαιρα μιας κοσμοπολίτικης κοινωνίας οικονομικά εύρωστης που αναζητεί την ταυτότητά της ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή και η οποία, έχοντας πλέον αποκτήσει ελευθερία κινήσεων μετά την ψήφιση του Χάτι Χουμαγιούν, διακατέχεται από εξωστρεφή διάθεση που εκδηλώνεται με την ιδιαίτερη προτίμησή της στο θεατρικό αυτό είδος.

Τρεις είναι οι βασικοί λόγοι άνθισης της κωμωδιογραφίας:

α) η κληρονομημένη από αιώνες αριστοφανική κλίση της ιδιοσυγκρασίας του Έλληνα ο οποίος διατηρεί τη φιλοπαίγμονα διάθεσή του ακόμη και κάτω από δυσμενείς συνθήκες

β) η πίστη στη διδακτική και παιδαγωγική δύναμη του θεάτρου ως κοινωνικού σχολείου (σχολείου ηθοπλασίας) για τον ανασυγκροτούμενο μετά την Επανάσταση του 1821 Ελληνισμό, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές του Νεοκλασικισμού που υιοθέτησε στη συνέχεια ο ελληνικός Διαφωτισμός¹⁷ και

γ) η επικρατούσα αντίληψη ότι η κωμωδία ως είδος εύπεπτο, με ευρεία απήχηση στις μεγάλες μάζες μπορούσε να παίξει σημαντικότατο παιδευτικό ρόλο στην κοινωνική διαπαιδαγώγηση του ελληνικού στοιχείου και στην ηθικοποίησή του.¹⁸ Άλλωστε η κωνσταντινουπολίτικη ελληνική κοινωνία με τις κατά περίπτωση νεοπλουτικές συμπεριφορές της, τη μίμηση ξένων ηθών, την προβληματική χρήση της ελληνικής γλώσσας, την αναζήτηση ευκαιριών εύκολου πλουτισμού που παρείχαν οι νέες οικονομικές συνθήκες, προσέφερε στους συγγραφείς πλούσια θεματολογία για διακωμώδηση και καυτηριασμό, μέσα από τη σκιαγράφιση χαρακτήρων με ακραίες προσωπικές και κοινωνικές συμπεριφορές.

Σε σχέση με την κωνσταντινουπολίτικη κωμωδιογραφία, εκείνο που εντυπωσιάζει είναι ο αριθμός των μονόπρακτων κωμωδιών που εκδίδονται στην Κωνσταντινούπολη.¹⁹ Από ένα σύνολο 700 μονόπρακτων κωμωδιών²⁰ που εντοπίζονται να έχουν εκδοθεί τον 19ο αιώνα, περισσότερες από 80 έχουν εκδοθεί στην Κωνσταντινούπολη το β' μισό του 19ου αιώνα, δηλ. ποσοστό 11%, ενώ σε σχέση με τη συνολική κωνσταντινουπολίτικη δραματολογία (235 έργα) το ποσοστό ανέρχεται στο 34%.

¹⁷ Θόδωρος Χατζηπανταζής, *Η ελληνική κωμωδία και τα πρότυπά της στο 19ο αιώνα*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2007, σσ. 3-4.

¹⁸ Άννα Ταμπάκη, «Κωμωδία, μεταφράσεις και πρωτότυπα έργα: Η φύση και ο ρόλος της κωμωδίας», στο: *Το νεοελληνικό θέατρο (18ος-19ος αιώνας): Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Διάλογος, 2005, σσ. 340-341.

¹⁹ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Μονόπρακτες κωμωδίες», στο: *Ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19ο αιώνα, ό.π.*, τόμ. Α', σσ. 192-208.

²⁰ Της ίδιας, «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19ου αιώνα: Α' συμβολή», *Παράβασις*, τόμ. 4, 2002, σσ. 87-219.

Το ιδιαίτερα αυτό υψηλό ποσοστό οφείλεται, πέραν από τους ανωτέρω αναφερθέντες τρεις λόγους, στο γεγονός ότι το είδος γνωρίζει μεγάλη άνθιση λόγω της υιοθέτησης από τους ελληνικούς θιάσους της ευρωπαϊκής συνήθειας κάθε παράσταση να συμπληρώνεται στο β' μέρος της με μία μονόπρακτη κωμωδία για να απαλύνει τη δύσθυμη ψυχολογική κατάσταση που είχε δημιουργήσει στους θεατές το δράμα ή η τραγωδία που είχε προηγηθεί.²¹

Έτσι υπό την επιτακτική ανάγκη εμπλουτισμού του σχετικού ρεπερτορίου των θιάσων το οποίο απαιτούσε καθημερινή εναλλαγή έργων δημιουργήθηκε μία «βιομηχανία» παραγωγής μονόπρακτων κωμωδιών, στην πλειονότητά τους μεταφρασμένων από αντίστοιχες γαλλικές και ιταλικές ή διασκευών²² στα καθ' ημάς, χωρίς να υπολείπεται και η πρωτότυπη ελληνική δημιουργία.

Η εντυπωσιακή αυτή παραγωγή, όσον αφορά τον αριθμό έκδοσης μονόπρακτων κωμωδιών οφείλεται επίσης στην εσφαλμένη αντίληψη ότι η συγγραφή κωμωδιών και μάλιστα μονόπρακτων ήταν εγχείρημα εύκολο ή τουλάχιστον ευκολότερο σε σχέση με την συγγραφή τραγωδίας ή δράματος, αφ' ενός γιατί λόγω της συντομίας τους τα έργα αυτά δεν απαιτούσαν ιδιαίτερη πλοκή, αφ' ετέρου γιατί λόγω της διαδεδομένης ευρωπαϊκής κληρονομιάς²³ έργων της *commedia dell' arte*, του Μολιέρου και του Γκολντόνι, οι συγγραφείς είχαν στη διάθεσή τους έτοιμους καμβάδες,²⁴ που μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν ως σκελετούς τους οποίους επεκτείνοντας ή εμπλουτίζοντάς τους αναλόγως της εμπνεύσεως ή του ταλέντου ενός εκάστου, μπορούσαν να πλάσουν το δικό τους έργο.

Με δεδομένη την περιορισμένη έκταση μιας εισήγησης σε συνέδριο, το *corpus* των ογδόντα (80) αυτών μονόπρακτων κωμωδιών που εκδόθηκαν στην Κωνσταντινούπολη τον 19^ο αιώνα, δεν είναι δυνατόν να παρουσιαστεί εδώ διεξοδικά. Θα επιχειρηθεί λοιπόν μια πρώτη σφαιρική προσέγγιση για τη διατύπωση κάποιων πρώτων συμπερασμάτων, εστιάζοντας παράλληλα σε συγκεκριμένα αντιπροσωπευτικά παραδείγματα.

²¹ Γιάννης Σιδέρης, «Ο πατέρας της ελληνικής μονόπρακτης κωμωδίας», *Νέα Εστία*, τόμ. 46, αρ. 529 (Χριστούγεννα 1949), σσ. 42-63. Βλ. επίσης του ίδιου, «Οι μονόπρακτες κωμωδίες στο : *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου*, τόμ. Α': 1794-1908, Αθήνα, Μουσείο και Κέντρο Μελέτης του Ελληνικού Θεάτρου, Καστανιώτης, 1990, σσ. 96-114.

²² Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Μονόπρακτες κωμωδίες α) Ξένες» στο: *Ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα, ό.π.*, σσ. 194-202. Βλ. επίσης Γεωργία Λαδογιάννη, «Η μεταφρασμένη μονόπρακτη κωμωδία του 19^{ου} αιώνα», στο Ιωσήφ Βιβιάλακης (επιμ.), *Πρακτικά Α' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου «Το ελληνικό θέατρο από τον 17^ο στον 20^ο αιώνα»*, Αθήνα, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών, Ergo, 2002, σσ. 133-142.

²³ Άννα Ταμπάκη, «Η ελληνική κωμωδία του 19^{ου} αιώνα και οι ευρωπαϊκές επιδράσεις», στον τόμο: *Η νεοελληνική δραματολογία και οι δυτικές της επιδράσεις (18^{ος}-19^{ος} αιώνας): Μία συγκριτική προσέγγιση*, Αθήνα, Τολίδης, 1993, σσ. 127-147.

²⁴ Από την πλούσια βιβλιογραφία για την *commedia dell' art* βλ. ειδικότερα Flaminio Scala, *Scenarios of the commedia dell' arte, Flaminio Scala's il teatro delle favole rappresentative*, New York, Limelight Editions, 1992 και Gustave Attinger, *L' esprit de la commedia dell' arte dans le théâtre français*, Gèneve, Statkine Reprints, 2010.

Διατρέχοντας το υλικό αυτό, ο μελετητής διερωτάται πόσα από τα έργα αυτά (πρωτότυπα, μεταφρασμένα ή διασκευασμένα) μπορούν μετά βεβαιότητας να θεωρηθούν έργα κωνσταντινουπολιτών δημιουργών, συγγραφέων ή μεταφραστών. Δυστυχώς πολύ λιγότερα, περίπου τριάντα (30) από τα ογδόντα (80), και αυτό γιατί μόνο ένας μικρός αριθμός έργων υπογράφεται. Στην πλειονότητά τους τα έργα αυτά τυπώνονται ανώνυμα, με αστερίσκους αντί του ονόματος του συγγραφέα, ή με αρχικά, πίσω από τα οποία δύσκολα μπορεί να εξακριβώσει κανείς σήμερα ποιο πρόσωπο κρύβεται. Η ανωνυμία υποκρύπτει δύο εκδοχές: α) το έργο να είναι πρωτόλειο και ο συγγραφέας του να μην θέλει να εκτεθεί δημοσίως σε πιθανή δυσμενή κριτική και β) το έργο, αν και εμφανίζεται ως πρωτότυπο, να είναι μετάφραση ή παράφραση ξένου έργου ο συγγραφέας του οποίου αποσιωπάται. Ας σημειωθεί ότι το θέμα της πνευματικής ιδιοκτησίας παρέμενε ρευστό και συγκεχυμένο στη διάρκεια του 19^{ου} αι.²⁵ Έτσι, ως υπόθεση εργασίας, τα ανώνυμα έργα, που αποτελούν μία ευάριθμη ενότητα, εάν δεν εντοπίζονται να επανεκδίδονται και σε άλλες πόλεις, μπορούμε να τα θεωρήσουμε καταχρηστικά ως δημιουργήματα κωνσταντινουπολιτών συγγραφέων.

Από τα μονόπρακτα που υπογράφονται από Κωνσταντινουπολίτες συγγραφείς θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε δύο ενδιαφέροντα ευρήματα, όπως τα μονόπρακτα που υπογράφονται από τον λόγιο Ιωάννη Ραπτάρχη.²⁶ Γεννημένος στο Φανάρι το 1838 στους κόλπους μιας εύπορης οικογένειας η οποία φρόντισε για την επιμελημένη κλασική και ευρωπαϊκή παιδεία του, ο Ιωάννης Ραπτάρχης, πληθωρική προσωπικότητα, μέσα στα ποικίλα ενδιαφέροντά του, την ποίηση, την αστρονομία και τη δημοσιογραφία, συμπεριέλαβε και το θέατρο. Έχοντας ήδη στο ενεργητικό του τη μετάφραση στην καθομιλουμένη των *Αχαρνών* του Αριστοφάνη²⁷ και τριών δραμάτων του Β. Ουγκώ²⁸ (*Λουκρητία Βοργία*, *Άγγελος Τύραννος του Παταΐου* και *Μαρία Τυδώρ*) που εξέδωσε στην Κωνσταντινούπολη το 1860, εμφανίζεται την ίδια χρονιά να δραστηριοποιείται ως μέλος της Δέσμης «Μνημοσύνη»²⁹ στο Φανάρι μετέχοντας σε ερασιτεχνικές παραστάσεις,³⁰ αλλά και στη διοίκησή της ως γραμματέας της.

²⁵ Στην Ελλάδα η προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων άργησε πολύ να κατοχυρωθεί (βλ. Τιμολέων Αμπελάς, «Η επιδημία της ποσοσιτίδος ή, Περί πνευματικής ιδιοκτησίας εν Ελλάδι», *Ποικίλη Στοά*, 1895, σσ. 221-228, επίσης του ίδιου, *Το δικαίωμα του συγγραφέως εν Ελλάδι κατά τον ΓΥΠΓ' νόμον του 1909*, Εν Αθήναις, 1909).

²⁶ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Ο Κωνσταντινουπολίτης λόγιος Ιωάννης Μ. Ραπτάρχης και η συμβολή του στη μετακίνηση της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας» στο: Έφη Βαφειάδη, Νικηφόρος Παπανδρέου (επιμ.), *Ζητήματα ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου, Μελέτες αφιερωμένες στον Δημήτρη Σπάθη*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2007, σσ. 97-115, της ίδιας, «Ιωάννης Ραπτάρχης: Ένας παραγνωρισμένος του ελληνότροπου ρομαντισμού...», *ό.π.* σσ. 1157-1172.

²⁷ Εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1856, (βλ. Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Ο Κωνσταντινουπολίτης λόγιος Ιωάννης Μ. Ραπτάρχης...», *ό.π.*, σσ. 98-104).

²⁸ Της ίδιας, «Ιωάννης Ραπτάρχης: Ένας παραγνωρισμένος του ελληνότροπου ρομαντισμού...», *ό.π.*, σσ. 1158-1161.

²⁹ Της ίδιας, *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα*, τόμ. Α', *ό.π.*, σ. 318.

³⁰ Στη παράσταση της *Λουκρητίας Βοργία* στις 6 Φεβρ. 1860, ο Ραπτάρχης ανέλαβε να υποδυθεί το ρόλο της ηρωίδας, λόγω έλλειψης γυναικών ερασιτεχνών (βλ. της ίδιας, *Το θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα*, τόμ. Β', *ό.π.* σ. 7).

Στο πλαίσιο της δραστηριότητάς του αυτής εκδίδει στην Κωνσταντινούπολη το 1862 τη μονόπρακτη κωμωδία του *Οι παραλυμένοι μαθηταί*³¹ που διαδραματίζεται στην Αθήνα. Κύρια πρόσωπα δύο συγκατοικοί φοιτητές, ο Αρμόδιος φοιτητής της Νομικής και ο Νικοτέλης της Ιατρικής, οι οποίοι, αντιμετωπίζοντας οικονομικά προβλήματα, αποφασίζουν να εκδώσουν μυθιστόρημα με την ελπίδα να κερδίσουν χρήματα από τις πωλήσεις του. Παράλληλα αναπτύσσουν ερωτικές σχέσεις, ο πρώτος με την Πολυξένη, κόρη του εκδότη τους και ο δεύτερος με τη Φώφη, μία ελαφρόμυαλη μοδιστρούλα.

Όλη η υπόθεση περιστρέφεται γύρω από τη δυσχερή οικονομική κατάσταση των δύο νέων και τα παρεπόμενά της, μέσα στα οποία και οι δυσκολίες ευόδωσης των ερωτικών δεσμών, που τελικά οδηγούνται σε γάμο, μετά από περιπέτειες και ανατροπές, όταν ο θείος του Αρμόδιου Λεάνδρος, που χρηματοδοτούσε τις σπουδές του, του υπόσχεται σημαντικό ετήσιο εισόδημα, και τον ορίζει κληρονόμο της μεγάλης του περιουσίας.

Πρόκειται για μία συνηθισμένη κωμωδία ηθών που εστιάζει τα βέλη της σάτιράς της στην επιπολαιότητα της διαχείρισης των οικονομικών από τους δύο νέους αλλά και στην ανωριμότητα των ερωτικών τους σχέσεων, με αίσιο βέβαια τέλος, λόγω της παρέμβασης του από μηχανής θεού, του θείου Λεάνδρου εν προκειμένω.

Μία συνηθισμένη για την εποχή της κωμωδία, χωρίς αξιώσεις και ιδιαίτερες νοηματικές προεκτάσεις, την οποία ο Ραπτάρης δεν υπογράφει με το πλήρες όνομά του, αλλά μόνο με το αρχικό Ρ.,³² και η οποία, απ' ό,τι γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, δεν γνώρισε τα φώτα της ράμπας.

Το δεύτερο μονόπρακτο του Ραπτάρη με τίτλο *Το αργυρούν φυάλιον* που δημοσιεύεται στο περιοδικό *Επτάλοφος*³³ το 1870, είναι διασκευή από γαλλικό διήγημα. Θέμα του η ζήλεια, αιώνια κακός σύμβουλος των ερωτευμένων, που τους οδηγεί σε λανθασμένες αποφάσεις και τα παιχνίδια της τύχης που με τις ανατροπές τους θα λύσουν τις παρεξηγήσεις, οδηγώντας τελικά τα ζευγάρια στην ευτυχία. Δύο άντρες, ο Οκτάβιος κόμης δε Σουβράν και ο Λόρδος Βέϋμουθ συναντώνται στο δάσος της Βουλώνης στο Παρίσι, αποφασισμένοι και οι δύο να αυτοκτονήσουν. Μετά από αποτυχημένες προσπάθειες να τερματίσουν τη ζωή τους, θα γνωριστούν μεταξύ τους και θα αποφασίσουν να γευματίσουν μαζί, αναβάλλοντας την αυτοκτονία για την επόμενη ημέρα. Στο γεύμα αυτό θα αποκαλυφθεί ότι είναι ερωτευμένοι με δύο πρώτες εξαδέλφες, την Έμμα και την Ερρικέτη, που μοιάζουν ως αδελφές. Η ομοιότητα αυτή

³¹ Γιάννης Σιδέρης, *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου*, τόμ. Α' 1794-1908, ό.π., σ. 112.

³² Ό.π. Ο Σιδέρης δεν είχε διαγνώσει πιο πρόσωπο κρύβεται πίσω από το αρχικό Ρ. Με το ίδιο αρχικό υπογράφει εκτενές κείμενό του με αντικείμενο την περιγραφή του θεάτρου, ως σκηνικού χώρου ο Ραπτάρης, που δημοσιεύει στο περιοδικό *Επτάλοφος*, (βλ. *Επτάλοφος*, έτος Α', αρ. 16, 10 Φεβρ. 1863, σσ. 2478-252), το οποίο εξέδιδε ο ίδιος από το 1862 ως το 1864.

Το κείμενο αυτό που βρίσκεται στο στάδιο της μελέτης από την γράφουσα, φαίνεται ότι είναι μετάφραση μεταφορά από αντίστοιχη δημοσίευση, πιθανώς σε ευρωπαϊκό περιοδικό.

³³ *Επτάλοφος*, έτος Β', αρ. 2, Ιουλ. 1870, σσ. 98-112, αρ. 3, Αύγ. 1870, σσ. 241-258. Την περίοδο αυτή το περιοδικό εξέδιδε ο Δημ. Νικολαΐδης.

είχε δημιουργήσει πολλές παρεξηγήσεις που τελικά λύνονται με αίσια έκβαση στις σχέσεις των ηρώων.

Πρόκειται για μία κοινότυπη κωμωδία παρεξηγήσεων της εποχής, γραμμένη σε γλώσσα καθαρεύουσα ανάμεικτη με δημώδεις λέξεις. Όμως η επιλογή της πραγμάτευσης του θέματος της αυτοκτονίας από τον Ραπτάρχη στη σύντομη αυτή κωμωδία (προοίμιο και τέσσερις σκηνές) ένα χρόνο πριν ο ίδιος θέσει τέλος στη ζωή του, αφήνει ερωτήματα εάν πρόκειται για τυχαία επιλογή ή για ένδειξη ψυχολογικών διεργασιών, που είχαν προηγηθεί της τελικής του μοιραίας απόφασης.³⁴

Στα πρόσφατα ευρήματα, πέρα των δύο ανωτέρω, προστίθεται η μονόπρακτη κωμωδία *Ο εκδικούμενος υπηρέτης* που τυπώνεται στην Κωνσταντινούπολη το 1871 υπό το όνομα Ν. Σ. Πρωμάδης, πίσω από το οποίο εικάζεται ότι μπορεί να υποκρύπτεται ο Δημοσθένης Μισιτζής.³⁵ Γεννημένος στη Σάμο το 1826 (πεθαίνει το 1911) εγκαθίσταται στην Κωνσταντινούπολη, όπου εργάζεται ως εκπαιδευτικός και συνεργάζεται με φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους και αδελφότητες για τη διοργάνωση ερασιτεχνικών θεατρικών παραστάσεων.³⁶ Η πρώτη μνεία της ενασχόλησής του με το θίασο απαντάται το 1860, όταν μετέχει στο θίασο του Διον. Ταβουλάρη ως ερασιτέχνης.³⁷

Το έργο διαδραματίζεται στην Κωνσταντινούπολη με κεντρικά πρόσωπα τον Αλκιβιάδη, άμυαλο καρδιοκατακτητή και τον δυστυχή υπηρέτη του Πέτρο, που ο άφραγκος αφέντης του έχει αφήσει νηστικό επί μέρες και απλήρωτο για δεκαπέντε μήνες.³⁸

Ο ερωτύλος Αλκιβιάδης έχει συνάψει ερωτικές σχέσεις παράλληλα με τέσσερις γυναίκες στις οποίες υπόσχεται γάμο και αιώνια αγάπη. Κατακλυζόμενος από επιστολές που δέχεται από την κάθε ερωμένη του, πετυχαίνει με εύστοχους ελιγμούς να καθυστερεί τους γάμους του, εμπλέκοντας όμως στις απάτες του και τον υπηρέτη του τον οποίο εξαναγκάζει να τον καλύπτει.

³⁴ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Ιωάννης Ραπτάρχης: Ένας παραγνωρισμένος του ελληνότροπου ρομαντισμού...» *ό.π.*, σσ. 1168-1169.

³⁵ Περισσότερα για τον Δημοσθένη Μισιτζή βλ. Επαμεινώνδας Ι. Σταματιάδης, *Σαμιακά ήτοι, Ιστορία της νήσου Σάμου από τον παναρχαίων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, τόμ. Δ', Εν Σάμω, Εκ του Ηγεμονικού Τυπογραφείου, 1886, σ. 579, Μανουήλ Γεδεών, *Αποσημειώματα χρονογράφου 1780-1800-1869-1913: Ανασκόπησης εν ολίγοις της κοινωνικής, πνευματικής, θρησκευτικής ζωής του εν Ανατολή ελληνικού έθνους*, Εν Αθήναις, Τύποις «Φοίνικος», 1932, σσ. 131-132, 260, Σπύρος Ευαγγελάτος «Βιογραφικά» στο πρόγραμμα του «Αμφιθεάτρου» Δ.Κ. Μισιτζή, *Ο Φιάκας 1870* (θεατρική περίοδος 1981-1982), όπου δημοσιεύονται πληροφορίες για τον Μισιτζή από την υπό εκπόνηση τότε διδακτορική διατριβή της γράφουσας για το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αι. Επίσης Άννα Ταμπάκη «Εισαγωγή: Η ταυτότητα του συγγραφέα» στο: Δημοσθένης Μισιτζής, *Ο Φιάκας. Ο δούξ της βλακειάς*, επιμ. Άννα Ταμπάκη, Αθήνα, Γιάννινα, Δωδώνη, 1992, σσ. 9-19.

³⁶ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Το θέατρο και οι ελληνικές συσσωματώσεις στην Κωνσταντινούπολη», στον τόμο: *Το θέατρο της καθ' ημάς Ανατολής*, *ό.π.*, σσ. 99-100.

³⁷ Της ίδιας, *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αι.*, τόμ. Β', *ό.π.*, σ. 6.

³⁸ Τα δύο πρωταγωνιστικά πρόσωπα παρουσιάζουν παραλληλία με τα αντίστοιχα της κωμωδίας *Ο Φιάκας*, ο Αλκιβιάδης με τον Φιάκα ή Χαράλαμπο Πεταλούδη ή Χαρίλαο Πλουτίδη και ο υπηρέτης Πέτρος με τον υπηρέτη Γιάννη στον *Φιάκα*.

Αγανακτισμένος από την άθλια ζωή του, ο υπηρέτης του αποφασίζει να τον εκδικηθεί. Αποκαλύπτει σε όλες τις ερωμένες του αφεντικού του την αλήθεια, με αποδεικτικά στοιχεία τις ερωτικές επιστολές. Αποτέλεσμα ο Αλκιβιάδης ξυλοκοπείται από τις υποψήφιες νέες και τον αδελφό μιας από αυτές.

Με δραματικά πρόσωπα τους τύπους του υπηρέτη και του Δον Ζουάν, με καταβολές από τη Νέα Αττική Κωμωδία, τον Πλαύτο, τον Γκολντόνι και τον Μολιέρο, ο συγγραφέας πλάθει μία έξυπνη κωμωδία, χωρίς ιδιαίτερη πρωτοτυπία και περίτεχνη δομή, αλλά με σφιχτή πλοκή, που εξελίσσεται ταχύτατα με δράση και κινητικότητα, στοιχεία που αποδεικνύουν ότι *Ο εκδικούμενος υπηρέτης* δεν είναι πρωτόλειο, αλλά δημιούργημα πεπειραμένου τεχνίτη της θεατρικής γραφής.

Η διαπίστωση αυτή καθώς και οι ομοιότητες των κεντρικών δραματικών προσώπων με αντίστοιχα έργα του Μισιτζή ενδυναμώνουν την εκδοχή της απόδοσης του έργου στον Δημοσθένη Μισιτζή, ο οποίος είχε ήδη στο ενεργητικό του το 1871 τρία θεατρικά έργα.³⁹ Παρ' όλα αυτά δεν μπορούμε μετά βεβαιότητας να του προσγράψουμε τη μονόπρακτη αυτή κωμωδία.⁴⁰ Ας σημειωθεί ότι για τον υπογράφοντα Ν. Σ. Προϊμάδη δεν έχουν εντοπιστεί μέχρι σήμερα άλλες πληροφορίες.

Τη συμβολή του στο είδος θα καταθέσει επίσης και ο Τρύφων Ευαγγελίδης⁴¹ (1863-1941) που, τελειόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής, εκδίδει στην Κωνσταντινούπολη το 1884 τη μονόπρακτη κωμωδία *Ο εραστής μεσ' το βαρέλι*. Πρόκειται για νεανική απόπειρα θεατρικής συγγραφής, που από την μετέπειτα πορεία του ως ιστορικού, φιλολόγου και εκπαιδευτικού, όπως φαίνεται, δεν επανέλαβε.

Πέρα από την πρωτότυπη δραματολογία γνωστών λογίων της Κωνσταντινούπολης, εκδίδονται επίσης τρεις μονόπρακτες κωμωδίες μεταφρασμένες από τον Θεόδωρο Λεμονίδη⁴² για τον οποίον δεν έχουν εντοπιστεί άλλα στοιχεία. Πρόκειται για τις κωμωδίες *Το μυστήριο του ποτηρίου* εκ του γαλλικού (Κ/πολη 1874), *Τα τρία ψευτοπαλλήκαρα* εκ του ιταλικού του Bassano Findli (Κ/πολη 1875), *Ένα καρφί σ' την κλειδαριά* εκ του ιταλικού (Κ/πολη, 1876) και *Οι κομψοί κωμικοί* εκ του ιταλικού (Κ/πολη 1877), με αντικείμενο τη διακωμώδηση της φιλοδοξίας δύο νεαρών υπηρέτων του Λουκά και του Σταμάτη για ταχεία κοινωνική άνοδο. Εκτός από το

³⁹ Την κωμωδία *Ο απελπισμένος σύζυγος* (Εν Κωνσταντινούπολει, 1868), το δράμα *Βελισσάριος ή, Η κακία και η αρετή* (Εν Κωνσταντινούπολει, 1870) και τη δίπρακτη κωμωδία *Ο Φιάκας* (1870).

⁴⁰ Άννα Γαμπάκη, *ό.π.*, σσ. 17-18.

⁴¹ Γεννημένος το 1863 στην Τρίγλια της Βιθυνίας στη Μικρά Ασία, ο Τρύφων Ευαγγελίδης φοίτησε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη 1878-1884 και στη συνέχεια παρακολούθησε μαθήματα φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου των Αθηνών. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Γερμανία, όπου ανακηρύχθηκε διδάκτορας το 1892. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, διακρίθηκε ως φιλόλογος, γυμνασιάρχης και ιστορικός και τιμήθηκε από την Ακαδημία Αθηνών για το πλούσιο συγγραφικό του έργο (εξέδωσε περί τα 30 βιβλία) (βλ. Παναγιώτης Δημ. Καραθανάσης, *Μικρασιάτες λόγιοι και συγγραφείς από το 10^ο αιώνα μ.Χ. ως το 1922*, 2008, σ. 63). (ηλεκτρονική έκδοση <https://issuu.com/mikrasia/docs>. Βλ. επίσης www.ionianet.gr/mikrasiates.pdf).

⁴² Πέρα από τις μεταφράσεις των τεσσάρων μονόπρακτων κωμωδιών, δεν έχει εντοπιστεί μέχρι τώρα άλλη πληροφορία για το πρόσωπό του (βλ. Φίλιππος Ηλιού, Πόπη Πολέμη, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19^{ου} αιώνα*, *ό.π.*, αρ. 1874 761, αρ. 1875 770, αρ. 1876 187, αρ. 1877 274).

Καρφί στην κλειδαριά,⁴³ τα άλλα τρία έργα παρά τη διασκευή τους στα καθ' ημάς και την ενδιαφέρουσα θεματολογία τους δεν ευτύχησαν να γνωρίζουν τα φώτα της σκηνής.

Στον εμπλουτισμό του δραματολογίου των θιάσων θα καταθέσουν τη συμβολή τους και οι Έλληνες ηθοποιοί που θα εκδώσουν στην Κωνσταντινούπολη πολλά από τα μεταφρασμένα ή διασκευασμένα μονόπρακτά τους.

Επιλέγοντας στην πλειονότητα να μεταφράσουν ή να διασκευάσουν στα καθ' ημάς κωμωδίες ηθών, με στόχευση την ψυχαγωγία του κοινού με γνώμονα τις προτιμήσεις της εποχής, οι κωμωδίες αυτές γνώρισαν συνήθως μεγάλη σκηνική επιτυχία, αν κρίνουμε από τις συχνές επαναλήψεις τους. Στην Κωνσταντινούπολη εμφανίζονται να εκδίδουν τα θεατρικά τους δημιουργήματα έντεκα (11) ηθοποιοί, εκ των οποίων ο ένας κωνσταντινουπολίτης και άλλοι δύο ποντιακής καταγωγής που δραστηριοποιήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη.

Πρώτος, ο Γεώργιος Νικηφόρος⁴⁴ γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1840 και πέθανε στην Αθήνα το 1902. Δραστηριοποιήθηκε για πρώτη φορά στην κωνσταντινουπολίτικη σκηνή το 1858 με την πρώτη ελληνική θεατρική ομάδα με προεξάρχοντες τον Διον. Ταβουλάρη και το Βασίλειο Ανδρονόπουλο.⁴⁵ Εξελίχθηκε σε εξαιρετο κωμικό ηθοποιό με επιτυχίες τόσο στην ερμηνεία αντρικών, όσο και γυναικείων ρόλων και παράλληλα ασχολήθηκε με τη θεατρική γραφή διασκευάζοντας επιτυχώς στα καθ' ημάς σειρά ολόκληρη μονόπρακτων κωμωδιών (π.χ. *Όμοιος τον όμοιον*, *Έχασα το σπίτι μου*, *Οι πετεινόμαλοι*, *Η μύτη του αυθέντη μου*, *Ο νηστικός και χωρίς πεντάρα*, *Το αλάνθαστον ιατρικόν κ.ά.*),⁴⁶ τις οποίες εξέδωσε επίσης στην Αθήνα, στην Ερμούπολη και στη Σμύρνη, αναλόγως της περιόδου που οι περιοδεύοντες θίασοι στους οποίους μετείχε, επισκέπτονταν τις πόλεις αυτές.

⁴³ Με τον ίδιο τίτλο μονόπρακτη κωμωδία (τίτλος πρωτοτύπου: *Un clou dans la serrure*) που μετέφρασε από τα γαλλικά η ηθοποιός Ελένη Δ. Κοτοπούλη (το όνομά της αναγράφεται ως Κοντοπούλη) εκδίδεται στην Αθήνα το 1876 και στη Σύρο το 1877 (βλ. Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19^{ου} αιώνα», ...ό.π., αρ. 234 και 267). Παίχτηκε από το θίασο του Βασιλείου Ανδρονόπουλου στη Φιλιππούπολη στις 7 Νοεμ. 1881 (Θόδωρος Χατζηπανταζής, *Από του Νείλου μέχρι του Δουναβέως: Το χρονικό της ανάπτυξης του ελληνικού επαγγελματικού θεάτρου στο ευρύτερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου, από την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους ως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, Τόμ. Β2 1876-1897, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2012, σ. 401).

⁴⁴ Βλ. *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, Τόμ. 8, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών 1991, σ. 27, *Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια Ελλήνων Λογοτεχνών*, Τόμ. Γ', Αθήνα, Αφοί Κ. Παγουλάτου, [1976], σ. 187, ό.π., τόμ. Δ', σσ. 213-214, Θόδωρος Έξαρχος, *Έλληνες ηθοποιοί: Αναζητώντας τις ρίζες από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέχρι το 1899*, Τόμ. Α', Αθήνα, Γιάννινα, Δωδώνη, 1994, σ. 28, ό.π., Συμπλήρωμα του Α' τόμου με προσθήκες και διορθώσεις, Αθήνα, Γιάννινα, Δωδώνη, 1997, σσ. 121-122.

⁴⁵ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα*, ό.π. Τόμ. Α', σ. 239, 241.

⁴⁶ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων τον 19^ο αιώνα», ό.π. Έργα του εκδόθηκαν και στις αρχές του 20ού αιώνα (βλ. *Κωμωδία μονόπρακτα*, Εν Αθήναις, τυπ. Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1902 και *Καραβοτσακισμένοι* κωμωδία εις πράξιν μίαν εκ του γαλλικού συντομευθείσα και διασκευασθείσα εκ τα καθ' ημάς, Εν Αθήναις, τυπ. Ι. Νικολαΐδη, 1902).

Στην Κωνσταντινούπολη, ο Γεώργιος Νικηφόρος εμφανίζεται το 1870 ως εκδότης της μονόπρακτης κωμωδίας *Οι αγόρται*,⁴⁷ παραφρασθείσα υπό Σ. και το 1892 εκδίδει την κωμωδία *Αργυρώ και Θανάσης*, παράφραση στα καθ' ημάς με ήρωες ζευγάρι κουτοπόνηρων υπηρετών που μεταμφιεζόμενοι αλληλοεξαπατώνται προκειμένου να εξασφαλίσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερες απολαβές από τα αφεντικά τους. Μετά από συνεχείς εκατέρωθεν αποκαλύψεις και αμοιβαία παθήματα και συνειδητοποιώντας ότι η αντιπαλότητά τους δεν οδηγεί πουθενά, αποφασίζουν να παντρευτούν. Ανάλαφρη φαρσική κωμωδία με την κωμικότητά της να στηρίζεται στο παιχνίδι των μεταμφιέσεων που απαιτούσε πεπειραμένους κωμικούς ηθοποιούς, από την ικανότητα των οποίων εξαρτιόταν η ανάδειξη της φρεσκάδας του κειμένου και η πρόκληση του γέλιου, το έργο γνώρισε μεγάλη σκηνική επιτυχία, όπως αποδεικνύει η συχνή επανάληψή του.⁴⁸

Το 1876 εκδίδεται στην Κωνσταντινούπολη η κωμωδία *Μετά το ξύλο ο χορός ή, Η αναθεματισμένη Δευτέρα* του Σωτήριου Σφαιρίδη, ηθοποιού με περιορισμένη εμφάνιση στη σκηνή.⁴⁹ Θέμα της τα μπερδέματα που προκύπτουν από τις παράλληλες ερωτικές ιστορίες ανάμεσα σε δύο ζεύγη αφεντών και υπηρετών, εξαιτίας της παράδοσης επιστολών σε λάθος παραλήπτες. Στο τέλος όλα ξεκαθαρίζονται και αποφασίζεται η ένωση των δύο ζευγαριών με τα δεσμά του γάμου.

Αν και δηλώνεται ως πρωτότυπη κωμωδία, που διαδραματίζεται στην Κωνσταντινούπολη με εξελληνισμένα δραματικά πρόσωπα, είναι σαφές ότι πρόκειται για μεταφορά ξένης κωμωδίας λόγω αυτού του ευρέως διαδεδομένου θέματος στην ευρωπαϊκή δραματουργία. Αν και το πρωτότυπο δεν είναι γνωστό, ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση των δύο κειμένων, γίνεται αντιληπτό ότι ο Σφαιρίδης, ως ηθοποιός διέθετε θεατρική παιδεία και επέλεξε να μεταφέρει στην ελληνική γλώσσα, ένα έργο όλο ζωντάνια, χιούμορ και κωμικές καταστάσεις που εξελίσσονταν με σωστό ρυθμό, κρατώντας το ενδιαφέρον του αναγνώστη ως το τέλος. Παρ' όλα αυτά δεν έχει εντοπιστεί παράστασή του, τουλάχιστον με αυτό τον τίτλο.

Τέλος το 1889 ο ηθοποιός Περικλής Χριστοφορίδης, με καταγωγή από τον Πόντο, μέλος πολυμελούς οικογένειας ηθοποιών (Χριστοφορίδης Θεμιστοκλής, Γεώργιος, Δημήτριος, Χριστοφορίδου Ανθήπη, Ελένη, Άννα) με μεγάλη συμμετοχή

⁴⁷ Το έργο εμφανίζεται να παίζεται και με τον τίτλο *Οι δύο αγόρται* (βλ. Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα*, ό.π., τόμ. Β', σ. 254) και *Οι λωποδύται* (βλ. ό.π.). Στην έκδοση το έργο συνεκδίδεται με το δίπρακτο δράμα *Μοσχομάγκα ή, Το καμίνιον των Παρισίων* (βλ. Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19^{ου} αιώνα», ό.π., αρ. 88).

⁴⁸ Βλ. ενδεικτικά της ίδιας, *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα*, ό.π., τόμ. Β', σ.340.

⁴⁹ Ο Σωτήριος Σφαιρίδης εντοπίζεται με περιορισμένη παρουσία στους εξής επαγγελματικούς θιάσους: στο θίασο του Παναγιώτη Σταματόπουλου, στην Αθήνα στο Θέατρο «Ευτέρπη» το 1878 (Θ. Χατζηπανατζής, ό.π., τόμ. Β2, σ. 281), στο θίασο «Θέσπις» των Παν. Σταματοπούλου και Αντώνιου Τασσόγλου στη Χίο το καλοκαίρι του 1879 (ό.π., σσ. 304-310), στο θίασο «Αριστοφάνης» στο Μακροχώρι Κωνσταντινούπολης το καλοκαίρι του 1881 (ό.π., σσ. 394-395), στο θίασο «Θέσπις» του Ξενοφ. Ησαΐα στην Καβάλα το 1884 (ό.π., σ. 537) και με το θίασο του Μιχαήλ Αρνωτάκη, στη Θεσσαλονίκη το 1887 (ό.π., σσ. 633-634).

στους περιοδεύοντες θιάσους της εποχής, εκδίδει στην Κωνσταντινούπολη την κωμωδία *Ο κώδων*,⁵⁰ μετάφραση από τα γαλλικά.

Στην Κωνσταντινούπολη θα εκδώσουν επίσης τα έργα τους οι ηθοποιοί Ιωάννης Κούγκουλης *Τα δικηγορικά γελοία* (1857), ο Νικόλαος Πίστης *Τα αινίγματα* (1870), ο Ησαΐας Ξενοφών *Τα δύο αγάλματα* (1872), ο Δημοσθένης Αλεξιάδης και η Πιπίνα Βονασέρα *Ο κύριος επτά ή, Ο ολέθριος αριθμός* (1875), ο Αθανάσιος Μανωλάκης *Ο ένας άνθρωπος δύο* (1878), ο Αλέξανδρος Πίστης *Η δημοπρασία* (1887), ο Ιωάννης Δρακάκης, *Ο Δον Κολοκύθας* (1890) και ο Νικόλαος Κυριακός *Ο ξύλινος σκελετός* (1890), είτε διότι βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη για παραστάσεις λόγω της περιοδείας του θιάσου στον οποίο μετείχαν, είτε από επιλογή λόγω του γεγονότος ότι αφενός στην Κωνσταντινούπολη λειτουργούσαν ευάριθμα ελληνικά τυπογραφεία⁵¹ (καθώς και βιβλιοπωλεία), που διέθεταν δίκτυο διάχυσης των εκδόσεών τους και αφ' ετέρου λόγω της κομβικής θέσης της πόλης που ευνοούσε την ανάπτυξη του εμπορίου και τη διακίνηση πάσης φύσης προϊόντων και προς άλλες περιοχές.

Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση του Δημήτριου Κορομηλά καταξιωμένου θεατρικού συγγραφέα που εκδίδει τα βιβλία του στο οικογενειακό εκδοτικό οίκο του πατέρα του, Ανδρέα Κορομηλά,⁵² που λειτουργεί παράλληλα σε Αθήνα και Κωνσταντινούπολη, έχοντας έτσι τη δυνατότητα να απευθύνεται σε ένα πολύ ευρύ αναγνωστικό κοινό και των δύο μεγαλουπόλεων και όχι μόνο.

Μνημονεύουμε ενδεικτικά τον μίμο *Φίλου εντολή* (1874), *Αλώπηξ κολοβή* (1875), τον μίμο *Μηδέν άγαν* (1875), *Ο πετεινός* (1875), *Τα πρώτα δάκρυα χαρακτήρ* (1875), *Η σύζυγος του Μισέ Ζανή* (1875), *Ο Λέων παράνυμφος* (1876), *Αι αποδείξεις μίμος* (1877), *Το ύδωρ της λήθης* (1877), *Το χρυσούν ανδράποδον φλύαξ* (1877), *Δικηγόρου ατυχία* (1878), *Εξώδικος απόφασις* (1879), *Εφαγες βλίττα σκώμμα* (1879), *Αθώα περιστέρα* (1880), *Κακή ώρα* (1882). Μέχρι το 1880 ο Δημ. Κορομηλάς εξέδωσε 14 μονόπρακτες κωμωδίες στην Κωνσταντινούπολη, μερικές εκ των οποίων μάλιστα λόγω της επιτυχίας τους σε δεύτερη έκδοση, ενώ μία μόνο οι γνωστοί θεατρικοί συγγραφείς Γεώργιος Σουρής με τον *Αναπαραδιάδη* το 1890 και Παναγιώτης Ζάνος με τη κωμωδία του *Ερωτική απόπειρα* (1890).

Για τον ίδιο λόγο τυπώνονται στην Κωνσταντινούπολη και μία σειρά από πολύ γνωστές μονόπρακτες κωμωδίες (ανώνυμες στην πλειονότητά τους) που έχουν γνωρίσει πολλαπλές σκηνηκές επαναλήψεις από τους ελληνικούς θιάσους όπως είναι: *Ο λοχίας Παλαύρας* (1870), *Τα δύο αγάλματα* (1872), *Ο εραστής της σελήνης* (1872), *Τα κόκκινα πανταλόνια* (1872), *Με τη συμφωνία να ροχαλίζει* (ή *Ο Κουλούρης από το Καπανδρίτι*) (1874), *Όποιος κυνηγά πολλούς λαγούς κανένα δεν πιάνει* (1875), *Μία*

⁵⁰ Με τον ίδιο τίτλο παίζεται μονόπρακτη κωμωδία στην Αθήνα το 1867 από φοιτητικό θίασο (Θ. Χατζηπανταζής, *ό.π.*, τόμ. Α2, σ. 50).

⁵¹ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19^ο αιώνα*, τόμ. Α', *ό.π.*, σσ. 65-74.

⁵² Ν. Ε. Σκιαδάς, *Χρονικό της ελληνικής τυπογραφίας*, τόμ. Β', Αθήνα, Gutenberg, 1982, σσ. 155-178.

οικία εις την εξοχήν (1876), *Μία ψυχρολουσία* (1876), *Ο δεκανεύς και η πατριώτισσά του* (1885), *Ο μάγειρας γραμματεύς* (1886), *Και πως δε μου 'σκασες* (1890), *Η τύχη ενός ποιητή* (1890) κ.ά.. Από αυτές άλλες εμφανίζονται να εκδίδονται εκεί για πρώτη φορά και στη συνέχεια να εντοπίζονται εκδόσεις τους και σε άλλες πόλεις και άλλες τυπώνονται στην Κωνσταντινούπολη, αφού έχει προηγηθεί η έκδοσή τους σε άλλη πόλη, κυρίως στην Αθήνα. Πάντως στην περίπτωση αυτή των ανώνυμων έργων με αστερίσκους ή αρχικά, αν και παραμένει μετέωρη η κατάταξή τους ή μη στην κωνσταντινουπολίτικη δραματοουργία, δεν παύουν όμως να ανήκουν στην εκδοτική παραγωγή της Πόλης να διαβάζονται από το εκεί αναγνωστικό κοινό προς τέρψη και αγαλλίαση, αλλά και να παίζονται την Πολίτικη θεατρική σκηνή.

Η ανά ενότητες συνοπτική παρουσίαση του corpus των 80 και πλέον μονόπρακτων κωμωδιών συμπληρώνεται με μία σειρά μονόπρακτων κωμωδιών ή θεατρόμορφων διαλόγων που δημοσιεύονται ανώνυμα στην εφημερίδα *Μώμος* (1873-1876) του δημοσιογράφου Θεόδωρου Κασάπη,⁵³ σατιρικά κείμενα πίσω από τα οποία κρύπτεται κατά πάσα πιθανότητα ο ίδιος ο εκδότης, και στα οποία διακωμωδούνται τεκταινόμενα της πολιτικής κοινωνικής ζωής της εποχής, όπως θυελλώδεις συνεδριάσεις συλλόγων, φιλοδοξίες συγκεκριμένων ατόμων για προβολή, υποκριτικές φιλανθρωπικές δραστηριότητες πλουσίων, η αισχροκέρδεια των εμπόρων, οι αντιπαλότητες του ελληνικού τύπου, αήθεις συμπεριφορές ιεραρχών⁵⁴ κ.λ.π.

Ολοκληρώνοντας, η θεατρική αυτή εκδοτική παραγωγή μονόπρακτων κωμωδιών ηθών με συνήθη θεματολογία που επικεντρωνόταν στις προσωπικές σχέσεις των δύο φύλων, στον έρωτα, την προίκα, τον γάμο ως μέσο κοινωνικής ανόδου, στη δύναμη του χρήματος κ.ά., με χαρακτηριστικά τη συντομία, τη σφιχτή δομή και την γρήγορη εξέλιξη της πλοκής τους και με κωμικά τεχνάσματα τη μεταμφίεση, τις ανατροπές, τα παθήματα ανόητων υπηρετών και τις υπερφίαλες συμπεριφορές νεόπλουτων κυριών, συγκροτεί μία πτυχή της διασκεδαστικής λογοτεχνίας που ανθούσε στην Κωνσταντινούπολη στο Β' μισό του 19^{ου} αιώνα και η οποία αξίζει να διερευνηθεί και να μελετηθεί περαιτέρω και ως θεατρική δημιουργία, αλλά και ως έκφραση της ανάλαφρης πλευράς μιας κοσμοπολίτικης καλοζωισμένης κοινωνίας, όπως ήταν η κωνσταντινουπολίτικη ελληνική κοινωνία την εξεταζόμενη περίοδο.

⁵³ Γ. Βαλέτας, *Θεόδωρος Κασάπης 1835-1897*, Αθήνα, 1966. Ανάτυπο από το *Αρχαίον Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού*, τόμ. 32.

⁵⁴ Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19^{ου} αιώνα», ό.π., αρ. 161, 170, 179, 184, 191, 194, 198, 201, 202, 208, 220.